

студентов разных специальностей на идеях народной педагогики и их взаимосвязь с другими личностными качествами.

Вакуленко Валентина Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри адміністрування Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Стягу нова Ольга Олександрівна - старший викладач кафедри педагогіки початкової та дошкільної освіти Донецького інституту психології і підприємництва (м. Донецьк).

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Миропольська Н.Є.

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ШКОЛАХ НІМЕЧЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ (АНАЛІЗ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ)

Н.В. Горбенко

Розбудова правової української держави висуває на перший план проблему формування правосвідомості учнівської молоді, тому зміст сучасної освіти повинен будуватися на принципах демократизації соціальних стосунків та пріоритетності формування правових цінностей. У пошуках нових підходів до виховання законослухняних громадян ми звертаємося до педагогічного досвіду Німеччини.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Розбудова демократичної української держави висуває на перший план проблему формування правосвідомості учнівської молоді, розв'язання якої можливе за умови перегляду основних принципів, завдань, змісту, форм і методів правової освіти і виховання у вітчизняній освітній системі. Внаслідок правового виховання в школі кожна дитина повинна стати законослухняним громадянином, що розуміє сутність і цінність правової системи суспільства. Тому зміст сучасної освіти повинен будуватися на

принципах демократизації соціальних стосунків та пріоритетності формування правових цінностей, які знаходять своє конкретне розкриття в змісті навчальних предметів.

У пошуках нових підходів до виховання законослухняних громадян ми звертаємося до педагогічного досвіду Німеччини, де спостерігається спроба поєднання усталених історичних традицій правового виховання з кардинальними змінами в шкільній системі правової освіти і виховання, що відбулися після Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор.

Проблемам вдосконалення змісту шкільної освіти та виховання Німеччини у другій половині ХХ століття приділено увагу в працях А. Гайдарбекова, Х. Гюнтера, Л. Писаревої, І. Трілінського та інших.

Політичне, громадянське, патріотичне, інтернаціональне та деякі аспекти правового виховання учнівської молоді у процесі навчання у Німеччині у другій половині ХХ століття досліджували Н. Белканов, В. Ваксман, Б. Вульфсон, Н. Глузова, Ю. Коваленко, В. Купєєва, В. Мамонтов, С. Метліна, С. Мусіна, Л. Писарева, Н. Сушков, Х.-П. Фюссель та інші.

Внесок окремих навчальних предметів у правове (переважно як частини політичного та громадянського) виховання учнів у Німеччині згадується в роботах А. Гайдарбекова, Т. Кобус-Шебекіної, В. Мамонтова, К. Фюра, Ю. Шевелінга.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Однак здійснений аналіз науково-педагогічної літератури та дисертаційних праць показує, що питання відображення правового виховання учнівської молоді в змісті шкільних навчальних предметів у Німеччині в другій половині ХХ століття освітлені в педагогічній літературі недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – проаналізувати педагогічну літературу з даної проблеми та навчальні програми шкіл Німеччини і з'ясувати, які навчальні предмети у найбільшій мірі сприяли правовому вихованню учнівської молоді в Німеччині, починаючи з другої половини ХХ століття до сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

З давніх пір правові дисципліни посідали в навчальних планах німецьких шкіл чільне місце, але в 50-ті роки ХХ століття ще залишалося відкритим питання їх змістовного та методичного оформлення. Недооцінка значення правового виховання учнівської молоді в той час сприймалася німцями як гідний жалю недолік, і педагогічна громадськість Німеччини розпочала запроваджувати новий підхід до правового виховання в школах.

На сході Німеччини з 1950 року одним із найважливіших заходів у розвитку шкільної освіти стало введення в 5-8 класах шкіл предмету «поточна політика», найголовнішим завданням якого було ідеологічне перевиховання німецької молоді та формування в неї демократичних норм поведінки [1, 9-10]. А з вересня 1957 року в 8-12 класах замість «поточної політики» вводиться навчальний предмет «громадянознавство» [2, 9-10].

На заході Німеччини постановою від 24 березня 1955 року щодо викладання правових дисциплін у загальноосвітніх школах підкреслювалося подвійне завдання німецької школи, а саме - викладання правових дисциплін і правове виховання. «Необхідно викликати у молоді розуміння провідних принципів правової держави, вона повинна бути підведена до усвідомлення того, що правосуддя є незамінною основою для свободомислячої демократії. Правознавство без правового виховання залишається безрезультатним. Разом вони складають частину політичного виховання, яке лише тоді виконує свою задачу, коли не залишається окремо ізольованим, а повністю враховується, як основний принцип, у всіх освітніх і виховних подіях у школі» [3, 101].

У 60-70-ті роки ХХ століття у НДР правове виховання, як невід'ємна частина громадянського виховання, сприяло підготовці молодого покоління до виконання обов'язків стосовно держави, праці, сім'ї. Зміст освіти зазнав змін – окрім розширення та поглиблення предметів, що вже вивчалися, на старшому ступені вводяться нові навчальні дисципліни, серед яких – державознавство та науки про суспільство. При цьому основна кількість учбового часу відводилася на вивчення суспільних наук [4, 113].

У НДР діяли єдині програми обов'язкових предметів, в числі яких було суспільствознавство. Процес навчання і виховання мав сформувати в учнів уявлення про правове громадянське суспільство, його норми та цінності. Через урок державознавства необхідно було поширювати основні знання про правову державу, права й обов'язки громадян, а також розвивати політичну свідомість і почуття громадянської відповідальності учнів [5, 452-453].

У постанові «Про завдання подальшого розвитку громадянського виховання шкільної молоді в НДР» підкреслювалося, що виховну мету в процесі навчання необхідно здійснювати за допомогою скоординованої взаємодії вчителів з усіх навчальних предметів з урахуванням вікових особливостей учнів. Відповідно, всі предмети повинні були сприяти формуванню правосвідомості учнівської молоді, тобто виробленню навичок правової поведінки, дотриманню норм та правил соціалістичного співжиття, вихованню дисциплінованих і законослухняних громадян.

Таким чином, правове виховання у Німеччині з середини ХХ століття було нерозривно пов'язано з правовою освітою та здійснювалося у шкільній практиці за допомогою декількох навчальних предметів - державознавства, суспільствознавства, громадянознавства, соціології та ін.

Державознавство було навчальним предметом у НДР, який викладався в 9-10 класах, а з 1969 року в 7-10 класах у політехнічних середніх школах, а також до 12 класу в розширених середніх школах. Цей предмет був частиною „уніфікованої соціалістичної системи освіти НДР“, його завданням було формування "класової точки зору" і свідомої правової громадянської позиції школярів. Учням повідомлялися знання про структуру державного устрою, права й обов'язки громадянина НДР та ідеологія марксизму-ленінізму.

Суспільствознавство, також соціологія або політична освіта, як навчальний предмет, викладається у загальноосвітніх школах ФРН з початку 1960-х років і в даний час належить до суспільствознавчої сфери навчальних задач. Він має освітлювати суспільство, політичну систему, економічний лад і правопорядок держави з соціологічної, науково-політичної, економічної та юридичної точок зору і сприяти політичній освіті німецьких учнів.

У 80-90-х роках у Німеччині значне місце в навчальному процесі також відводиться громадсько-політичним дисциплінам. Традиційною сферою виховання залишалось виховання в процесі навчання, а навчальні програми з різних предметів неодмінно передбачали виконання завдань з метою набуття правової культури учнів. Окрім вищезгаданих дисциплін велике значення при цьому надавалось предметам гуманітарного циклу – літературі, історії, суспільствознавству, іноземним мовам та іншим, що є джерелами духовності, патріотизму, гуманності, громадянськості [6, 122-123].

Наприкінці ХХ століття до шкільних програм у Німеччині увійшли сучасні знання з області суспільствознавчих, природничо-наукових і культурологічних дисциплін, а в навчальних планах з'явилися нові предмети, які сприяли правовому вихованню учнів: "Соціологія", "Навчання про суспільство й організацію життя", "Право", "Європознавство" та інші [7, 90].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття характерним для всіх ступенів сучасної німецької школи є наявність у навчальних планах обов'язкових предметів, що сприяють вихованню правової культури учнівської молоді (стан 1999 року).

Початкова школа – перший ступінь шкільної системи, де серед обов'язкових предметів є Батьківщинознавство. Її метою, з точки зору правового виховання, є закладання основ подальшої правової освіти і виховання в школі [8, 100]. Початкова школа, серед іншого, піклується про розвиток у дітей самостійності та соціальної кооперації. Батьківщинознавство включає краєзнавчий аспект, а тому закладає основи формування у дітей патріотизму, толерантності, здатності до діалогу тощо.

Метою обов'язкової основної школи є виховання самостійності, рішучості, а також особистої, соціальної та політичної відповідальності [8, 113]. Правовому вихованню в основній школі, крім вищевказаних предметів, сприяє предмет «Арбайтслере», завданням якого є залучення учнів до політичного та соціального життя через поширення їхніх поглядів, знань і умінь у суспільно-політичній сфері [8, 121].

Предмети політичного циклу часто об'єднуються в комплекси під різноманітними назвами. Політичне виховання, як обов'язковий предмет, входить до навчальних планів основних шкіл (1-3 години в 7-10 кл.), реальних (2-5 годин у 10 кл.) та загальних інтегрованих шкіл.

Навчальний план класичних гімназій (5-13 або 7/8-13 кл.) у якості обов'язкових предметів включає: соціологію (2 години з 8 кл.) та політичне виховання (2 години у 12-13 кл.). З 1972-73 років у ФРН проводилася реформа старшого ступеня гімназії (11-13 кл.) для зближення шляхів загальної і профільної освіти. Реформа старшого ступеня дозволила ввести в гімназіях низки земель право, правознавство, суспільствознавство та соціологію [8, 148]. Обов'язкові предмети поділяються на 3 цикли, серед яких виділяється політичний цикл – політичне світознавство, історія, географія, філософія, в окремих землях – і релігія.

Варто зазначити, що різноманітні аспекти правового виховання містять навчальні плани практично всіх шкільних предметів у Німеччині. Крім вищевказаних, це також:

- Німецька мова та література, іноземні мови – зразки ділового мовлення (судові позови, заяви, тощо); формування вмінь та навичок критичного аналізу інформації; навчання дискусії, формулюванню точки зору, її аргументації; формування громадянської правової позиції; вміння толерантного спілкування з представниками інших країн і культур.
- Суспільствознавчі дисципліни - суспільство як цілісна система; суспільні відносини, соціальна діяльність і соціальна поведінка людини, способи взаємодії людей в суспільстві.
- Правознавство - право, закон; конституція, правова держава, правові традиції; державна влада, політичний плюралізм; правова культура, громадянська відповідальність; права людини, соціальні норми тощо.
- Історія - основні етапи розвитку суспільства; різниця між історичними епохами і типами суспільств; цінності та досвід минулих поколінь; правові ідеї; політичні та правові системи; держава; історія виборів та виборчого права; історичні аспекти проблеми прав людини тощо.
- Географія - глобалізація сучасного світу; глобальні проблеми людства; політична географія; держави, країни, діалог культур.
- Економіка - вивчення правових основ економіки та бізнесу; знання і розуміння економічних процесів в суспільстві.
- Інформатика - значення інформаційних ресурсів у суспільстві і в процесі становлення громадянина, правові питання використання інформаційних ресурсів.
- Предмети природничого циклу (біологія, фізика, хімія) - усвідомлення життя людини як найвищої цінності; соціальні наслідки використання наукових досягнень.
- Фізична культура - цінність здоров'я та здорового способу життя, політичні аспекти спорту.
- Художньо-естетичні дисципліни - роль культурної спадщини в розвитку особистості; різноманітність культур; піднесення демократичних, правових цінностей і засудження дискримінації, диктату та терору тощо.

До того ж, у 2000 році у Мекленбург-Предпомеранії П. Кауффольд, міністр освіти, науки і культури, зобов'язав школи використовувати випробувальний рамковий план з правового виховання для всіх ступенів навчання і всіх типів шкіл у розробці шкільних програм. У ньому правове

виховання розумілося як завдання, вирішенню якого повинні сприяти всі шкільні предмети [9, 1].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, проведений аналіз навчальних програм шкіл Німеччини та педагогічної літератури показує, що на протязі другої половини ХХ століття значне місце в навчальному процесі відводилося громадсько-політичним дисциплінам і правові дисципліни займали у навчальних планах німецьких шкіл постійне місце, хоча їхній зміст, методичне оформлення та навіть назви зазнавали змін.

Традиційною сферою виховання в німецькій школі з давніх пір було виховання в процесі навчання. Правове виховання у Німеччині в другій половині ХХ століття було нерозривно пов'язано з правовою освітою та здійснювалося у шкільній практиці за допомогою декількох навчальних предметів – державознавства або громадянознавства, Батьківщинознавства, суспільствознавства, політології, політичної освіти, права, правознавства, соціології, світознавства, європознавства, політичного та правового виховання у якості окремих предметів та ін.

Варто також підкреслити, що правове виховання у другій половині ХХ століття здійснювалося за допомогою скоординованої взаємодії вчителів з усіх навчальних предметів з урахуванням вікових особливостей учнів. Характерним для всіх ступенів німецької школи була і є наявність різноманітних аспектів правового виховання у навчальних планах практично всіх шкільних предметів. Наприклад, виконання завдань з метою набуття правової культури учнів передбачають навчальні програми з географії, історії, економіки, німецької мови та літератури, іноземних мов тощо.

Розбудова демократичної української держави висуває на перший план проблему формування правосвідомості учнівської молоді, розв'язання якої можливе за умови перегляду основних завдань, принципів, змісту, форм і методів правової освіти і виховання у вітчизняній освітній системі. Досвід правового виховання учнівської молоді у Німеччині є надзвичайно цінним і може бути використаний у навчально-виховному процесі шкіл нашої країни, яка прагне створити правове громадянське суспільство та зайняти гідне місце в демократичному світі.

Література

1. Гайдарбеков А.Н. Деятельность СЕПГ по созданию социалистической системы образования в ГДР (1945 – 1962 гг.): Автореф. дис. ...канд. истор. наук: 07.00.03. – Махачкала: ДГУ, 1974. - 23с.
2. Кобус-Шебекина Т.А. Учебный предмет «граждановедение» в системе гражданского воспитания учащихся VII–X классов общеобразовательной школы ГДР: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. – Минск: МГПИ, 1979. – 21с.
3. Scheveling J. Rechtsunterricht und Rechtserziehung in der Schule/In: Wahrheit und Wert in Bildung und Erziehung, Folge 1.-Rattingen, 1955.-S.101-106.
4. Трилинский И.И. Становление и развитие социалистической школы в ГДР. – Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1981. – 152 с.
5. Kleine pädagogische Enzyklopädie / Herausgegeben von Frankiewicz H., Brauer H., Czerwinka J., Günther K.-H., Karras H., Wutzler G. – VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften Berlin. – 1961. – 564 S.
6. Алексеева О.В. Сучасні тенденції виховання та освіти в розвинених країнах світу// Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3(44). – С. 119-124.
7. Писарева Л.И. ФРГ: взаимосвязь педагогической науки и практики// Педагогика. – 2001. – № 6. – С. 88-93.
8. Führ Christoph. Deutsches Bildungswesen seit 1945. – Bonn. – Inter Nationes 1996. – 342 S.
9. Rahmenplan. Rechtserziehung. - Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur. - Mecklenburg-Vorpommern. - Erprobungsfassung, 2002. - 37S.

Построение правового украинского государства выдвигает на первый план проблему формирования правосознания учащейся молодежи, поэтому содержание образования должно строиться на принципах демократизации социальных отношений и приоритетности формирования правовых ценностей. В поисках новых подходов к воспитанию законопослушных граждан мы обращаемся к педагогическому опыту Германии.

Горбенко Наталія Вікторівна – магістр, аспірант кафедри педагогіки Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, вчитель англійської мови Сєвєродонецької середньої загальноосвітньої школи № 14 (м. Сєвєродонецьк)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.